

Шиловська О.М. Розвиток рефлексії як чинник формування інтерпретаційних процесів у дитини молодшого шкільного віку // Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України: матеріали IV Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю (17 листопада 2021 року) до 75-річчя з дня створення Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). – Київ: Київський національний університет будівництва і архітектури, 2022. – С. 306-310. ISBN 978-617-8007-55-3

УДК 159.923

Шиловська Олена Миколаївна кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії когнітивної психології Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України

РОЗВИТОК РЕФЛЕКСІЇ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

З переходом до шкільного навчання на новому рівні реалізується й потенціал розвитку дитини. Вона пізнає не лише оточуючий світ, а й саму себе, набуваючи досвід переживання та усвідомлення життєвих подій. За результатами попередніх досліджень у дітей молодшого шкільного віку починає формуватися самототожність як характеристика особистісного досвіду. Формування рефлексії, що відбувається на даному віковому етапі, сприяє усвідомленню дитиною власного «Я», свого життєвого досвіду, **307** будуванню власної «Я-концепції», а отже, відкриває можливості для переосмислення, переструктурування отриманого досвіду.

Згідно теоретичної моделі дослідження, за якою працює лабораторія когнітивної психології, серед ключових процесів, що визначають розвиток здатності дітей молодшого шкільного віку до конструювання досвіду є інтелектуальна ініціація, стратегічність, рефлексія, децентрація. Особливості перебігу означених процесів зумовлюють основні рівні сформованості інтерпретаційних процесів особистості (передсмісловий (значеннєвий), смисловий та метасмісловий).

Досліджуючи рівень сформованості інтерпретаційних процесів у молодших школярів, ми використовували притчу. За результатами дослідження смисловий рівень інтерпретації виявлено у 9% досліджуваних, перехідний рівень інтерпретації - у 34% молодших школярів.

Передсмісловий рівень інтерпретації в процесі дослідження був виявлений у 54% третьокласників. На жаль, у 7% досліджуваних не сформовані

інтерпретаційні процеси. З нашої точки зору, така ситуація зумовлюється не лише віковими особливостями дитини, але й недостатньою читацькою діяльністю і, як наслідок, недостатнім розвитком читацької компетентності в молодшого школяра.

Як ми вже зазначали, розвиток здатності дітей молодшого шкільного віку до конструювання досвіду визначають також такі процеси, як інтелектуальна ініціація, стратегічність, рефлексія та децентрація. В даній роботі ми розглядаємо розвиток рефлексії як чинника формування інтепртаційних процесів у молодшого школяра.

Н.М. Пеньковська [1] зауважує, що розвиток здатності до рефлексії в молодшому шкільному віці зумовлений отриманням дитиною життєвого досвіду в різних сферах життєдіяльності та характером взаємодії з референтними дорослими та однолітками. На думку дослідниці, розвиток рефлексії в молодшого школяра зумовлюється не лише сформованістю механізмів ідентифікації, диференціації та узагальнення, але й збагаченням **308** образу «Я», системою взаємин дитини з найближчим оточенням та індивідуальною історією життя. Досліджуючи розвиток рефлексії у дітей молодшого шкільного віку, авторка виокремила чотири групи рефлексивних позицій, зокрема: оптимальний, нестабільний, зародковий та амбівалентний. З нашої точки зору, саме оптимальний тип рефлексивної позиції сприяє розвитку здатності до інтерпретації в молодших школярів, оскільки діти характеризуються здатністю усвідомлювати свої сильні сторони, критично оцінити недоліки, вмінням узгоджувати власні інтереси з інтересами інших у спілкуванні та взаємодії з оточуючими.

В нашому дослідженні ми використовували модифіковану М.В. Максимовим методику А.В. Карпова. У модифікованій автором методиці залишилось два види рефлексії, які, на думку дослідника, відповідають особистісному розвитку молодшого школяра, а саме ретроспективна рефлексія та рефлексія спілкування та взаємодії з іншими людьми.

В модифікованій методиці для молодших школярів автор залишив 12 запитань, на які досліджувані дають відповіді: ніколи так не буває, інколи так буває, часто так буває, завжди так буває. Автором було виокремлено чотири рівні розвитку рефлексії у дітей.

Низький рівень – дитина не завжди може висловитись щодо причин та наслідків своїх вчинків; будуючи свою поведінку, практично ніколи не зважає на думку інших,; в неї слабо або взагалі не сформовані навички розуміння своїх

емоційних станів. Зазначений рівень рефлексії в процесі дослідження був виявлений у 7% молодших школярів.

Нижче середнього рівня – висловлювання дитини щодо результатів своєї діяльності та наслідків своїх вчинків свідчать, що їх усвідомлення вже починає формуватися. Дитина намагається координувати свої дії з іншими дітьми. Прагнення аналізувати свої можливості, прагнення та уміння ще не виявляється. Може висловитися щодо своїх емоційних станів, але ці висловлювання свідчать, що навички аналізу своїх емоцій тільки починають **309** формуватися. Такий рівень рефлексії був виявлений у 28% дітей молодшого шкільного віку.

Середній рівень – сформовані показники усвідомлення причин та наслідків своїх дій та вчинків. Дитина здатна скоординувати свої дії з діями інших дітей. На більш високому рівні сформовані навички аналізу результатів своєї діяльності, власних психічних станів, але дитина ще не завжди може пояснити власний емоційний стан, поведінку. Під час оцінки себе, своїх можливостей, умінь, акцент робить лише на позитивні моменти. Середній рівень розвитку рефлексії був виявлений у 53% досліджуваних.

Високий рівень – дитина здатна вже усвідомлювати свої особистісні особливості, здібності, можливості, оцінюючи не лише позитивні, але й негативні сторони, не лише успіхи, але й невдачі. Зважає на думку інших і з врахуванням цього будує свою поведінку. Має навички усвідомлення своїх емоцій і здатна проаналізувати власний психічний стан. Аналізуючи свій досвід, здатна зробити висновок на майбутнє. 12% досліджуваних за результатами дослідження мають високий рівень розвитку рефлексії.

На даному етапі дослідження нам вдалося доцільним провести кореляційний аналіз з метою встановлення взаємозв'язку між рівнем сформованості інтерпретаційних процесів та психологічних процесів, що визначають розвиток здатності дітей молодшого шкільного віку до конструювання досвіду.

Для всіх значень кореляційних матриць був обраний єдиний рівень статистичної значущості $p \leq 0,05$.

Позитивна кореляція була визначена між низьким рівнем розвитку рефлексії та несформованістю інтерпретаційних процесів (0,50), між високим рівнем розвитку рефлексії; смисловим (0,52) та перехідним рівнем інтерпретації (0,55); між середнім рівнем розвитку рефлексії та перехідним рівнем інтерпретації (0,51).

Результати кореляційного аналізу свідчать, що не сформована здатність усвідомлювати свої особистісні особливості має суттєвий вплив на розвиток **310** інтерпретаційних можливостей дитини, зокрема гальмує їх формування та розвиток. Оскільки здатність до осмислення власного «Я» в молодшому шкільному віці ми розглядаємо як передумову формування здатності до конструювання досвіду, ми припускаємо, що при низькому рівні розвитку рефлексії гальмується розвиток здатності до осмислення, усвідомлення та конструювання досвіду на даному віковому етапі.

Високий рівень розвитку рефлексії сприяє розвитку інтерпретаційних процесів, внаслідок чого дитина може аналізувати власні здібності, можливості, оцінювати події, що відбуваються в її житті, аналізувати свій досвід і на основі цього робити певні спроби планувати майбутнє.

Таким чином, наявність у дитини позитивного ставлення до себе, можливість регулювати власну поведінку і співвідносити її з очікуванням інших, здатність поставити цілі на найближчу перспективу, здатність пошуку внутрішніх ресурсів для досягнення цілей сприяє розвитку здатності в молодшого школяра до дискурсивного конструювання досвіду.

Список використаних джерел

1. Пеньковська Н.М. Психологічні умови розвитку рефлексії у молодших школярів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Ін-т психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. Київ, 2003.